

TUTUNAMAYANLAR'DAN “BABAMA MEKTUP”

Seval Şahin

Oğuz Atay, Türk edebiyatında *Tutunamayanlar* ismiyle birlikte anılır. Edebiyat tarihinde örnekleri çok görülen durumlardan biri olan eserin ününün yaratıcısının önüne geçmesi Oğuz Atay'ın da başına gelmiş ve *Tutunamayanlar* adı Oğuz Atay adının önünde yer almıştır.

Atay'ın romanlarıyla ilgili birçok makale kaleme alınmasına rağmen, hikâyeciliği üzerinde fazla durulmamış ve o, daha çok romancılığıyla gündeme gelmiştir. Fakat gerek hikâyeleri gerekse *Tutunamayanlar* dışındaki romanları ve tek tiyatro eseri olan *Oyunlarla Yaşayanlar*'ın ele alındığı yerde *Tutunamayanlar*'dan da söz edilmiştir. Bunun nedeni yazarın bu ilk eserinin, daha sonra yazdığı eserlere bir tür kaynaklık etmiş olması ve özellikle seçilen konuların ve eserlerde yaratılan kahramanların bu romandan izler taşımasıdır. Onun sanatının geneline hakim olan bu izleri kuşak çatışmasından yola çıkıp bir toplum eleştirisine dönüştürdüğü hikâyesi “Babama Mektup”ta da görmek mümkündür. Nitekim kuşak çatışmaları, tarihin en eski dönemlerinden beri insanların çocuklarıyla yaşadığı ve şüphesiz sürekli yaşayacakları bir sorundur. Bu çatışma içinde anlaşılama baş unsur olarak kendini gösterir ve önce gençler daha sonra da babalar kendilerini çocuklarına yabancılaşmış olarak görür. Oğuz Atay'ın mektup şeklinde yazılan üç hikâyesinden biri olan “Babama Mektup” yukarıda da belirtildiği gibi arka planda kuşak çatışmasını anlatmasına rağmen aslında bir toplum eleştirisinin hikâyesidir.

“Babama Mektup”, Oğuz Atay'ın *Günlük*'ünden anlaşıldığına göre 24 Ocak 1974'te yazılmaya başlanmıştır.¹ Ancak Hasip Akgül'ün Barlas Özarıkça ile yaptığı röportaja göre Atay, bu hikâyeyi bir gecede babasının resmine bakarak yazmış.² Fakat Atay'ın *Günlük*'üne bakıldığında hikâyenin sadece bir kısmının bir gecede yazıldığı görülmektedir.

“Babama Mektup” ben (birinci kişi) ağzından yazılmış bir hikâyedir. Burada yazar, hikâyeyi bir mektup şeklinde kaleme aldığı için bu anlatım şeklini tercih etmiştir.

Hikâye, babası ölmüş bir kişinin kendisine ve babasına dair anlattıklarından oluşur. Bu anlatılanlar içinde hikâyerin başında, babanın hayatına dair,

milletvekili olması ve mecliste başkanla konuşması gibi, kısa bilgiler verilirken daha sonraki kısımlarda yazar, babasının hayatını “açıkça ilan” eder: “1892'de doğdun. Ülkemizin ortalama ömür sürecini çok aştın. Duyduğuma göre İsveç ortalamasını filan bulmuşsun. Köyde, kasabada, taşrada yetiştin. Olgunluk çağı denen döneminde, ülkeyi yönetenler daha kalabalıkmiş gibi görünsün diye, taşradan getirilerek onların arasında yer aldın.”³ Yazar, daha sonra babasının bu hayat şekliyle kendisinin “özel ansiklopedisi” içinde rahatlıkla yer alabileceğini söyler.

Burada hikâyenin daha başında “Yakın çevremde senin ile ilgili bir hatıramı anlattığım zaman, ‘Ne güzel,’ diyorlar, ‘Bunu bir yerde kullansana.’”⁴ ifadelerinden, yazar olduğu anlaşılan hikâye kahramanı, bu sözlerle dayanarak babasının hayatını anlatan bir şey, kendi deyimiyle bir “ilan” kaleme alır. Burada yazarın özellikle ilan kelimesi üzerinde durması önemli. “Beyan etme, bildirme, yayım yoluyla duyurma gibi anlamlara gelen “ilan etmek”, burada hikâyenin başında yazar olduğunu anladığımız kahraman tarafından, “yayım yoluyla duyurmak” anlamında kullanmıştır. Babasının hayatını “açıkça ilan” ettiği yukarıdaki kısım ise kendisinin daha sonra söz ettiği gibi “özel ansiklopedisi”nde yer alacak bir kişinin yaşamının, ansiklopedilerde yer alacak bir tarzda yazılmasıdır. Fakat bu yazım tarzında Atay, ansiklopedilere geçmiş kişilerin çoğunlukla yüceltilen, hayatlarındaki yaptıkları kahramanlıklar gibi unsurları göz önünde bulundur-

Fotoğraf: İsa Çelik

maz. Tam tersine babasının bu unsurlara sahip olmadığı için herhangi bir ansiklopedide yer alamayacağını düşünür ve bu nedenle onu kendi özel ansiklopedisine dahil eder. Yazarın bir ansiklopedi biçiminde yazdığı babasının hayatı ise Atay'ın üslubunda çok görülen mizah unsuruyla bağlantılıdır. Atay, burada nasıl *Tutunamayanlar*'da kitabın başında yer alan “ön söz” ile aslında kitapların başına yazılan ön sözlerle alay ediyorsa burada da ansiklopedilerde yer alan hayat hikâyelerinin yazılmasına bir mizah unsuru karıştırmaktadır. Burada yazar, post-modern edebiyatın kullandığı yöntemlerden biri olan “pastiş”i tercih etmektedir. Bir metnin biçimine sadık kalarak içeriğinin değiştirilerek farklı bir anlamda ele alınması demek olan pastiş Atay, burada, bir ansiklopedi yazma formatının biçimine sadık kalıp onun içeriğini değiştirerek yapmış ve böylece bu konuya bir eleştiri yöneltmiştir. Yazar, sadece bu ansiklopedi formatıyla alay etmemekte, aynı zamanda metnin başında kendisine söy-

lenilen "bunu bir yerde kullansana" cümlesinden yola çıkarak kaleme aldığı ve aslında bir yazarın malzemesi haline gelen bu mektupla, yani bir bakıma bizzat kendisinin hikâyesiyle de alay etmektedir. Nitekim bunu "Görüyorsun senin hayat hikâyeni bahane ederek gene kendimden bahsediyorum."⁵ cümlesiyle de destekler. Bu alay, sadece bir edebiyatçının hayatını malzeme olarak kullanmasıyla değil, aynı zamanda edebiyatçıların hayatlarına ait anı, günlük vb. gibi malzemeleri ortaya çıkaran ve bunları kullanan edebiyat araştırmacılarına da yöneltilmiştir. Böylece yazar, insanların özel hayatlarının genelleştirilerek basitleştirilmesine karşı çıkar. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde edebiyata ve türlerine yöneltilen bu eleştiri, sınırlarını geliştirir, bir toplum eleştirisi haline alır. Bu şekilde yazar, insanların arkasından ancak onlar öldükten sonra rahat bir şekilde konuşulmasına da bir eleştiri getirir: "Sen artık öldüğün için senin adına uydurma nutuklar, düzme makaleler, hayal ürünü tartışmalar icat etmek ve seni onların çok üstünde dalgalandırmak istiyorum."⁶ Bu eleştiri, öncelikle bürokrasiye yöneltilir. Toplumdaki zengin kesimin sadece Meclis'te olduğu ve çıkarlarına uygun düştüğü için "ülkenin en zengin adamı"nın babasının paltosunu tutması ya da bürokratların sadece seçim zamanlarında seçim bölgelerini ve oranın insanlarını hatırlaması gibi eleştiriler "Hemşehrilerinin büyük şehirde kaldıkları hanları ziyaret ederek onlara kartvizitlerini dağıtmadın, dairelerde seçmenlerinin işlerini takip etmedin"⁷ gibi cümlelerle yapılır.

Hikâye bir baba ve oğul arasındaki farklılıkların ortaya konulmasıyla gelişir. Örneğin baba taşrada yetişmiş iken yazarın deyimiyle "ülkeyi yönetenler daha kalabalıkmiş gibi görünsün diye" taşradan Meclise girmiş bir milletvekilidir. Oğul ise şehirde yetişmiş ve hikâyede geçen cenaze merasiminin anlatıldığı bölümde "Okulda o günlerde 'hatırı sayılır' bir durumda olduğum için oradan bir otobüsle bir miktar öğretim üyesi ve bir çelenk gönderildi"⁸ cümlesinden anlaşıldığı kadarıyla yazarlığının yanı sıra üniversitede çalışan bir öğretim üyesidir. Yine bu nedenle yazar, babasına oranla daha "münevver bir zat" sayılmaktadır. Bu daha "münevver sayılan" zat, babasının taşralılığının aksine bir aydındır. Bu nedenle de babasının hiç bilmediği bilinçaltı ve ego gibi kavramları bilmekte ve bundan dolayı babası gibi akşam yemeklerinden sonra rahatça koltuğunda oturmak yerine bu konular üzerinde düşünmekten dolayı kendisini rahatsız hissetmektedir. Ayrıca gençlik dönemlerinde de babasıyla arasında, dünyayı algılayış konusunda birtakım farklılıklar ortaya çıkmıştır ve bunlar, kuşak çatışmalarında sıklıkla rastlanan ana babaya duyulan tepki sonucu gelişen davranış ve beğenilere dönüşmüştür: "Birlikte yaşadığımız günlerde, bütün beğenilerim sana karşı duyduğum tepkilerle oluştu. Sen klasik türk müziğini 'goygoyculuk' olarak niteledin; batı müziğine tepkini de sadece 'kapat şunu' biçiminde gösterdiğin için ben, her ikisini de sevmeyi görev saydım kendime."⁹

Baba, elinde bulunan milletvekilliğini çıkar amaçlı gözetmediği için "hiçbir savaşa katılmamış ve bu nedenle kelimenin tam anlamıyla hiçbir kahramanlık gösterememiş, madalya gibi manevi ödüllerden yoksun olmasının yanı sıra han-hamam-çiftlik gibi maddi ödüllerin de sahibi olamamıştır. Ayrıca bu taşralı baba, siyaseti de çok fazla bilmediği için barış döneminde de başa-

rılı olamamıştır.¹⁰ Bu baba, "kendini çok beğendiği halde kusurlarını bilmediği gibi meziyetlerini de çok fazla bilmeyen, genellikle sert, bencil ve duygusuz gibi görünmesine rağmen huysuz bir çocuğa benzeyen ve insanları iyiler ve kötüler olarak keskin sınırlarla ayıran bir kişiliğe sahiptir. Oğluna karşı davranışlarında ise ona getirdiği eleştiriler yerinde ve zamanında olmamıştır, baba oğluna bazı konularda eleştiri getirmekte geç kalmıştır: "Aramızda hiçbir zaman, alışılmış baba-oğul ilişkisi olmadı. Ne ben, bütün meraklı çocuklar gibi durmadan her şeyi sana sordum; ne de sen oturup bazı şeyleri bana açıklamak görevini duydun. Bu yüzden, birçok olayın nedenini zamanında öğrenemediğim için, dünyanın birçok yönünü hiç bilemedim. Bazı olayların nedenini de çok sonraları öğrenebildim. Mesela yemekten kalkınca herkesten önce ellerini yıkamak isterdin; banyoda, 'Ben sigara içeceğim,' diyerek beni iterdin. Ben de senin gibi sigara içmeye başlayınca kadar, bu davranışın bana hep esrarlı göründü. Sonra karşılıklı sigara içmeye başladık. Sonra günün birinde karşısında 'bacak bacak üstüne atıp sigara içen' oğlunu azarladın. Davranışlarında genellikle hep böyle geç kalırdın. Karımdan ayrılıp sana sığındığım zaman da, 'Geceleri eve geç geliyorsun, gibi', yıllarca önce söylenmiş olması gereken sözlerle beni tedirgin ederdin."¹¹ Yazarın babası ile ilgili şikâyetleri bununla da bitmez ve her baba-oğul arasında yaşanan çatışmalara yer verilir: "Biliyorsun seninle de çok çatıştım, kapıları filan vurup giderdim. Bana hep haksızlık yaptığın duygusu vardı içimde: Bence her zaman bana haksız yere söylenirdin; çalışkan bir öğrenci olduğum halde 'Bu çocuk kitap yüzü açmıyor,' diye homurdanırdın, üstüme uymayan kötü dikilmiş elbiseler giydirirdin, istemediğim okullara gönderirdin beni, sızlanmalarımı da hiç dinlemezdin."¹² Oğlun babadan farkı ise "münevver bir zat" sayıldığı için aldığı eğitim ve okuduğu kitaplar nedeniyle babasının hiç kafa yormadığı varlık, bilinçaltı, ego ve aydın kavramı üzerine kafa yorması, yorabilmesidir. Yorabilmesidir, çünkü yazarın tutumunda babanın taşralılığına karşı bir utanç söz konusudur. Örneğin babaya eğer kendini eğitim için yabancı okullara "filân" gönderseydi dünyadaki varlığı hakkında daha çok şey bileceğini söyler. Ya da ona "kimsenin doğru dürüst bir şey bilmediği bu ülkede şundan bundan – yani yabancı yazarlardan – makaslama metoduyla birkaç eser veremez miydin ya- nı?"¹³ diyerek isteklerde bulunur. Burada yazarın, aydınlarla yönelik bir eleştirisi de söz konusudur.

Yazarın kullandığı üslupta, örneğin babasına kendisine egoist denildiği halde ego kelimesini bilmemesi ya da "acaba senin de bilinçaltın var mıydı?" şeklindeki ifadelerde babadan bir utanç vardır. Fakat bu utanç, hikâyenin sonlarına doğru oğlun kendini babasının yerine koyarak onun gözünden dünyaya bakmasıyla bir birleşmeye, bir adalet duygusuna dönüşür. Nitekim hikâyenin sonlarına doğru yazar, babaya karşı yöneltilen düşman bakışlara karşı onu korumak ister bir tavır takınır ve onun hayatının aslında daha olumlu bir yanı olduğunu gözler önüne serer. Böylece Atay, yazmış olduğu hikâyede birçok eserinde yaptığı gibi adalet duygusunu öne çıkarır ve bu şekilde babasından duyduğu utancı örtmeye çalışır.¹⁴ İşte tam bu noktada oğul, baba ile ortak olan yanlarından söz etmeye başlar. Örneğin o da babası gibi üstüne başına dikkat etmemeye, insanlar arasına iyiler ve kötüler olmak üzere keskin

sinırlar koymaya ve babasının kendisine söylediği bazı sözleri kendinden genç olanlara söylemeye başlamıştır. Zaman geçtikçe, yani yaşı ilerledikçe babasını daha iyi anlamaya başlamış, dahası o da kendinden sonra gelen genç kuşaklara, babasını eleştirdiği davranışlarını uygulamaya başlamıştır; ancak o, bu davranışlarını bir aydın olduğundan, "muhafazakâr" olarak değerlendirmektedir. Yazar, bununla da yetinmemekte kendisini belki de bu adalet duygusunu sağlamak adına babasının "züppe olarak nitelediği insanların, iç sahteliklerini örtmek amacıyla giriştikleri kibarlık çabaları"nın içinde bulmaktadır. Nitekim işte tam da bu noktada babasından utanma üslubunu kendisini utandırılacak bir duruma getirerek adaleti sağlar. Dahası onun taşralılığı ile kendisine ondan kalan taşralılığı hakkında övünür. "Senin köylü tabiatın bana miras kalmış babacığım: Medeniyeti sevmiyorum. Bu günlere yetişebilseydin, sen de benim gibi televizyondan nefret ederdin sanıyorum." ¹⁵ En sonunda da babasının yaşadığı köye geri dönmek istediğini belirtir. Bu isteğini de şu şekilde dile getirir: "Sana anlatması biraz zor ama, oraya gidişim bana haksızlık eden dünyaya karşı bir başkaldırma hareketi olacak diyebilirim; yani ben orada bulunmakla onlara, 'İşte bütün 'terakkinizi' gördüm ve 'aslıma rücu ediyorum' (yani Cemil Beye dönüyorum)", diyeceğim ve onlar da bunu anlamayacak." ¹⁶ Bu şekilde yazar, bir bakıma babasından ondan utanç duyduğu için özür diler ve kendisini onunla bütünleştirmeyi yani "Cemil Beye dönüşme"yi tamamladıktan sonra kendini "modası geçmiş biri olarak telakki" eder. Oğuz Atay'ın öteki eserlerinden *Tutunamayanlar*'da da bu, biraz daha farklı bir şekilde işlenmiştir. Burada babasından duyduğu utancı, bir süre sonra onu kötü bakışlardan korumak amacıyla kendisine döndüren ve ona dönüşen yazar, *Tutunamayanlar*'da Turgut Özben'i Selim Işık'a dönüştürür. Fakat bu dönüşüm, *Tutunamayanlar*'da derinlemesine işlenen aydın bunalımıyla biter.

"Babama Mektup" hikâyesi Atay'ın öteki eserleriyle de bağlantılar içerir, özellikle de *Tutunamayanlar*'dan. Nitekim burada söz konusu edilen oğul, onun neredeyse bütün eserlerinde dile getirdiği küçük burjuva aydını eleştirisinin devamıdır. İçinde bulunduğu aydın ortam nedeniyle babasının taşralılığını küçümseyen bu tutum bir ölçüde oğulun içinde bulunduğu varoluşsal bir sorundan kaynaklıdır. Nitekim bu varoluşsal sorun Atay'ın hem *Tutunamayanlar*, hem de *Teblikeli Oyunlar* adlı eserlerinde işlenmiştir. *Tutunamayanlar*'da Selim, "Camus'nün 'Ontolojik mesele yüzünden ölen kimseye rastladım' sözünü yanlış çıkarırcasına", ¹⁷ yani varoluşsal bir bunalım yaşadığı için ölür. Turgut Özben ise bu bunalımı okura iletmek için Selim Işık haline dönüşür. Daha doğrusu o da bir bakıma intihar eder. Fakat bu bedeninde değil ruhunda gerçekleşir. Selim gibi bedenini öldürmek yerine, onun ölmüş bedenini sahiplenir ve onun nazarında bütün küçük burjuvaları eleştirmek için *Tutunamayanlar* adında bir roman yazar. Buradaki oğul da kendisinin ve içinde bulunduğu toplumun küçük burjuva özentisi içindeki aydınları eleştirmek ve taşralı babasını korumak için bu mektubu yazar ve sonunda babasının çıktığı yere, onun köyüne dönme isteğine kapılır. Bu varoluşsal sorun, beraberinde bir kaçış duygusunu da getirir. *Tutunamayanlar*'da Selim ve Turgut yaşadıkları toplumdan kaçarak kendilerini kitaplara verir. "Babama Mektup"ta da oğul kendini kitaplara verdiği için baba tarafından eleştirilir. Oysa oğul da

içinde bulunduğu toplumun kötülüklerinden kaçmak için kitaplara sarılmıştır. Ayrıca bu kitaplar, hem *Tutunamayanlar*'da hem de *Teblikeli Oyunlar*'da aydınları toplumdan uzaklaştırmakta ve içlerinde bulundukları varoluşsal sorunu anlamalarına neden olmaktadır. Kaçış unsuru da bu hikâye ile Atay'ın öbür eserleri arasında kurulacak bağlantılardan biridir. *Tutunamayanlar*'da Selim Işık, toplumdan kaçmak için intihar eder. Turgut Özben ise sonu belli olmayan bir tren yolculuğuna çıkar. *Teblikeli Oyunlar*'da Hikmet Benol, bir gece-konduya yerleşir. Bu kaçışlarda ortak olan nokta, kahramanların içinde bulundukları toplumun kötülüklerinden uzaklaşmak istemeleridir. Hem *Tutunamayanlar*'da hem de *Teblikeli Oyunlar*'da ortak olan bir başka unsur da ansiklopedi yazmaktır. *Tutunamayanlar*'da Selim Işık bir "Tutunamayanlar Ansiklopedisi" yazarken, *Teblikeli Oyunlar*'da Hikmet Benol "hayat kadar büyük bir boşluğu" dolduracak yüzlerce ciltlik bir 'hayat bilgisi' ansiklopedisi çıkarmayı tasarlar." ¹⁸ Aynı şekilde bu hikâyede de oğul, babasının da yer alacağı bir özel ansiklopedi yazma isteğinden söz eder.

Atay'ın bu hikâyesi ile öteki eserleri arasındaki bir özellik de onun taşra ile ilgili düşünceleridir. Nitekim "taşralılık, 'yarı alay yarı ciddi' övündüğünü söylediği taşralılığı onu ilgilendirmişti. Fakirlik ya da Oscar Lewis'ten aldığı terimle 'fakirliğin kültürü', kendi deyişiyle 'sefaletin kültürü' onu ilgilendirmişti. Doğu'nun sistemsizliği, kaderciliği dediği şey, Doğulunun Batılı karşısındaki zavallılığı, bu topraklarda yaşayanların az gelişmişliği, Türk insanının 'acıklı' diye nitelendirdiği beceriksizliği, 'çocuk kalmış bir millet olması' onu ilgilendirmişti." ¹⁹ Atay'ın eserlerindeki kahramanlar da bir nevi kendisinin de ifade ettiği gibi "çocuk kalmış"lardır. Selim, kimsenin yalan söyleyemeyeceğine inandığından herkesin her söylediğine inanır. Burada baba da saflığıyla çocuk kalmıştır. Nitekim Atay'ın, "birbirinin devamı niteliğini taşıyan üç yapıtı, *Tutunamayanlar*, *Teblikeli Oyunlar* ve *Oyunlarla Yaşayanlar* tema, motif ve anlam tutumu yönünden bir değişiklik göstermezler. *Teblikeli Oyunlar*'da Selim ve Turgut'tan söz edilmesi de, bu üç yapının tema ve motifler açısından bir üçleme oluşturduğu düşüncesini doğrular." ²⁰ "Babama Mektup" hikâyesi de ay-

nı şekilde bu romanlarda işlenen motifleri bu kez daha çok yazarın kendi hayatına yaklaşıp anlatır. Bu hikâyede yazar, kendi hayatını belirli anlamlarda ameliyat masasına yatırır. Gerek yukarıda söz edilen bu üç eserinde gerekse bu hikâyede Atay, taşralılığa değinir. O, taşralılığıyla “yarı alay yarı ciddi” övünür. “Bu yüzden Hikmet geçmişini hem sever hem de utanır.”²¹ Tıpkı bu hikâyede olduğu gibi. “Turgut ise ‘*Tutunamayanlar*’da, kendisinin de üyesi olduğu küçük burjuva toplumunu, onun düşüncesi ve yaşam biçimini olabildiğince eleştirirken, önünde yürüyen köylünün arkasından sevgiyle bakar, onun dışında, doğallığın, güzelliğini bulur, ‘işinin dışında, kolunu bacağına nasıl kullanacağını bilemez’ olmasındaki naifliği sevecen bir dille anlatır.”²² Bu hikâyede babasıyla alay eden yazar gibi *Tehlikeli Oyunlar*’da da Hikmet Benol, babası için şöyle der: “Babamın gülünçlüğüne de dayanamıyordum, onun yüzünden herkes sanki benimle alay ediyordu... Kadınlara gülünç bir istekle bakıyordu babam; ben de ona mı benzedim Bilge?” Fakat burada yazar, babaya benzeme duygusundan uzaklaşmaya çalışırken hikâyede babaya daha çok yaklaşıp. Bu, beraberinde Atay’ın mizah anlayışını da getirir. Öfkenin getirdiği yıkımı onarmak isteyen yazar, “öfke yerine suçluluk duygusu kaldı geriye’nin ya da ‘Babama Mektup’un cümleleriyle ‘şimdi artık suçun kendimde olduğun’u görmek zorundayım’ın mizahı. Bu yüzden Selim Işık’ın ‘ihanete uğradım’ının yerini Hikmet’te ‘suç işledim’ alır. İşte bu yüzden Winnicott’ın sözünü ettiği ‘yıkıma rağmen ayakta kalan şeyi yaşatma çabası’ (Babama Mektup’ta oğulun basit beğenileri olan, utandığı babasını kendisine haksızlık yapan biri olarak değil de kendinden farklı biri olarak, ‘çimde benden ayrı olduğunu sandığım bir Cemil Bey olarak yaşatma çabası, ‘senin ölümünden sonra daha kuvvetle hissettiğim Cemil Beyi yaşatma çabası’) Atay’ın mizahının ayırt edici özelliğidir.”²³

Atay’ın eserlerinde yer verdiği babalara Nurdan Gürbilek, “az gelişmiş babalar” adını verir. “*Tutunamayanlar*’ın prensi Selim ‘az gelişmiş bir babanın az gelişmiş tek oğlu’dur. Turgut, ‘pısrık bir babanın ürünü’dür. ‘Benim içimde ki çocuk büyümedi...yaşamadığı için büyümedi hiç, amcası,’ der *Tehlikeli Oyunlar*’da Hikmet.”²⁴ Yazarın “her iki romanında da gerilerde bir yerde bir ‘utanç devri’, o devrin başında çocuklarını gülünç duruma düşüren ‘az gelişmiş’ bir baba vardır... *Tutunamayanlar*’da Turgut’un babası Hüsnü Bey, ‘isimleri yerli yerinde ve başka isimlerle münasebetini bilerek’ kullanma denen yetenekten yoksundur örneğin... Turgut’un kulağına ezanı fısıldarken de ‘bilmediği bir düzenin ezberciliğini’ yapıyordur. Onu ‘yarı münevver’ kılan koşullar, babalığının da yarısını alıp götürmüş gibidir.”²⁵

Atay’ın eserlerindeki kahramanların ortak bir özelliği yaşadıkları toplumun sıkıntılarının uzaklaşmak için kendilerini güzel sanatlarla vermeleri ve ancak bu şekilde rahatlayabilmeleridir. *Tutunamayanlar*’daki neredeyse bütün “tutunamayan” Selim, Turgut, Süleyman Kargı, Burhan için edebiyat rahatlatıcıdır. Aynı şey, *Tehlikeli Oyunlar*’ın Hikmet Benol ve Hüsamettin Albay’ında da görülür. Yine *Oyunlarla Yaşayanlar*’ın Coşkun’u da kendisini yazmaya vermiş bir insandır. Bu hikâyedeki kişi de belirli anlamlarda yazarın babasına karşı borcunu ödemekte hem de bir nevi ondan utandığı için kendisini bağışlatmaya çalışmakta ve bundan dolayı bir öz eleştiri sunmaktadır.

Bu hikâye, Atay’ın öbür eserlerinden izler taşıdığı kadar kendi hayatından da izler taşır. Atay’ın hikâyesinde geçen baba Cemil Bey, onun kendi babasına çok benzer. Atay’ın da babasının adı Cemil’dir ve o da bir süre milletvekilliği yapmıştır.²⁶ Atay’ın hayatıyla hem bu hikâye hem de öteki eserleriyle hayatı arasında kurulacak bağlantılardan biri de onun mühendis olmasının getirdiği yaklaşımdır. “Oğuz Atay, her şeyden önce bir teknokrat; inşaat mühendisliği dalında araştırmalar yapan bir bilim adamıydı.”²⁷ “Yapıtlarında bilimsel bir titizlikle gerçekleştirdiği kurgu düzeni, kendisini ve figürlerini sürekli bir iç hesaplaşma ortamına iten eleştirel düşünce yapısı, Atay’ın kişiliğindeki bilim adamı boyutunun bir göstergesidir. Ayrıca, romanlarında eleştirel uzaklık sağlamak amacıyla kullandığı teknik üslup, yazarın kişiliğinin teknik adam yönünün yapıtlarına kattığı bir zenginlik olarak nitelendirilebilir. Teknik dil, ‘kosinüs kurbanları’ ‘hayatın koordinatları’ arasında sıkışıp kalmış bireyler, teknokrat romanı parodisindeki ‘momentin mahvettiği mühendis’ örneklerinde de görüldüğü gibi ironik anlatım ögesi olarak kullanılmıştır.”²⁸

Bu hikâye ile Oğuz Atay’ın öteki eserleri arasında bağlantı kurulabilirden başka, belki de hikâyeyi okumaya başlar başlamaz çoğumuzun aklına gelen Turgenev’in *Babalar ve Oğullar* adlı eseriyle de bir ilişki kurmak mümkün. En azından ironik boyutta bir eleştiri söz konusu edildiğinde. *Babalar ve Oğullar* dramatik bir roman olarak kabul edilir. Dramatik romanın en ayırtıcı özelliği, romanda ilgi merkezi olan baş kişinin belli bir zaman ve mekân içinde yaşadığı değişme sürecini, bu süreçteki ruhsal büyüme anlarını dramatize ederek, sosyal ilişkiler ağı içinde sunmaktır. Nitekim *Babalar ve Oğullar* da buna uygun bir eserdir.²⁹ Yine bu romanyla Turgenev’in ilk defa olarak “nihilizm” kavramını kullanan kişi olduğu kabul edilmektedir.³⁰ İşte Atay, bu hikâyede kullandığı üslupla bir bakıma hem dramatik romanla hem de nihilizm ile alay etmektedir. Çünkü dramatik romanda kahraman, içinde bulunduğu mekânın acılarını çeker. Ancak bu mekândan kaçmayı düşünmez. Oysa Atay, babasının mekânını önce acı sonra ise güzel olarak tasvir eder. Yine *Babalar ve Oğullar*’ın pozitivist ve her şeyi sadece bilimin doğruları yönünde kabul eden, duygudan yoksun Bazarov’una karşılık Atay, oğula bir duygu yükler ve onunla ayrılır. Bu hikâyede *Babalar ve Oğullar*’a yöneltilen en temel eleştiri belki de nihilist aydının her şeyi yok sayan ve sadece bilimi öne çıkaran anlayışını karşısına, her şeyi anlamaya çalışan ve duyarlılığını kaybetmeyen aydının çıkarılmasıdır.

Atay’ın üslubunu, yine baba ve oğul arasındaki farklılıklar belirler. Yazar, özellikle babasından söz ettiği kısımlarda onun konuşma tarzına yer vermeye çalışmış, onunla konuşmalarını eski sözcüklerle yapmıştır. Örneğin kendisini babasına anlatırken “münevver zat” kullanımını tercih ederken, içinde bulunduğu durumun tanımlarını “zıt kuvvetlerin muhasalası” “tezyid-i şahsiyet”, “taksim-i şahsiyet”, “tedrici inhitat”, “tedrici intihar” gibi ifadelerle yapmıştır. Babasının konuşmalarını da aynı üslupla verir: “Menfi neticeler tevliid ettiği”, “asi evlad durumuna müncer oldum”, “menfaat temini ciheti”. Bu konuşma tarzından anlaşıldığı üzere, yazar tam olarak bir zamandan söz etmese de hikâyenin anlatıldığı zaman dilimi yaklaşık olarak altmışlı ve yetmişli yıllardır. Babanın milletvekili olduğu göz önünde bulundurulursa, onun yaşadığı dö-

nem de muhtemelen kırk ve ellili yıllardır. Yani baba, bir Cumhuriyet aydınıdır. Bu nedenle, yazar, babasının öbür milletvekili arkadaşlarından söz ederken kullandığı üslupla, hemşehrilerini ziyaret edip katvizitler dağıtmak, mesleğini maddi çıkarlar için kullanmak vb., aynı zamanda bu dönemin aydınlarına da bir eleştiri getirir. Dolayısıyla Atay, bu hikâyede hem babasının hem de kendi kuşağının aydınlarını eleştirir. Zaman geçtikçe değişen aydın kavramıyla birlikte yöneltilen eleştiriler de değişmiştir. Örneğin baba, han-hamam gibi maddi çıkarlar sağlamadığı için mizah unsuruyla birlikte eleştirilirken oğul, sadece varoluşsal sorunlarla ilgilenen ve topluma geç dahil olabilmiş – bu dahil olmada hiçbir zaman tam bir bütünleşmeden söz edilemez – ve bunun yanlışlığını geç fark etmiş biri olmasıyla eleştirilir. Babanın şahsında Cumhuriyet kuşağına yöneltilen bir başka eleştiri de Batılılaşma konusundadır. Türk aydınını her zaman meşgul etmiş olan bu kavram beraberinde Doğu-Batı çatışmasını da getirmiştir. İşte yazar, babasının kişiliğinde bu konuyu da gündeme getirir: "Sen klasik türk müziğini 'goygoyculuk' olarak niteledin; batı müziğine tepkini de sadece, 'kapat şunu' biçiminde gösterdiğin için ben, her ikisini de sevmeyi görev saydım kendime."³¹ Burada belki de Cumhuriyet kuşağı tarafından aslında özümsemeden ortaya konulan Batılılaşmayla da alay edilmiştir. Nitekim Yakup Kadri *Ankara* romanında, bunu çok açık bir şekilde gözler önüne sermiş ve Batılılaşmanın sadece Batı müziği dinleyip dans etmeden ibaret olduğunu sanan Türk aydınına oldukça sert bir eleştiri getirmiştir. Öte yandan Atay'ın kısa da olsa bu cümlelerle Yakup Kadri'ninkine benzer bir eleştiriye dile getirdiği söylenebilir.

Yazarın üslubunda dikkat edilecek bir başka nokta, hikâyenin babayla dertleşir bir şekilde kaleme alınmasıdır. Fakat bu dertleşme hikâyenin geneline bakıldığında sadece babayla değil, okurla da bir dertleşme şekline bürünmüştür. Bu nedenle *Korkuyu Beklerken* kitabının son hikâyesi olan "Demiryolu Hikâyecileri - Bir Rüya"da yazarın sorduğu, "Ben buradayım sevgili okuyucum, sen neredesin acaba?"³² sorusunun bu hikâyede gizli de olsa barındığına söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Bu dertleşmenin temelinde, Atay'ın hikâyeler toplamına adını veren korku vardır. Nitekim yazar, bu hikâye kitabında yer alan her bir öyküde bir korkuyu anlatır. Bu nedenle de her hikâyede bir "dertleşme" vardır. Kitabın son hikâyesi olan "Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya"da ise Atay, bunu açık bir şekilde koyar: "herkes gidip istasyondaki yaşam için ölüyor, anlatıcı, 'Korkuyorum,' der. Bir son haykırıştır bu kendi kendine söylenen söz. Oradan gitmek istemektedir. Nereye... Nasıl?... Bütün dünyadan yalıtılmış, gidebileceği hiçbir yer, haykırışını duyabilecek hiç kimse yoktur... Küçük de olsa bir ümidi içinde taşıyabileceğini gösteren sözleriyle, 'Ama gene de ona yazmak, hep onun için yazmak, ona durmadan anlatmak, nerede olduğumu bildirmek istiyorum,' diye bitirir öyküyü."³³ Bu açık anlatım anlamını yazarın kitabının son cümlesinde bulur: "Ben buradayım sevgili okuyucum, sen neredesin acaba?" □

(1) Atay, Oğuz, *Günlük*, İletişim Yay. (5. Baskı), İstanbul, 1998, ss. 76-88.

Hikâyenin yayımlandığı şekliyle *Günlükte* yazıldığı şekli arasında birtakım değişiklikler olduğu göze çarpmaktadır. Yazar, hikâyenin *Günlükte* yer alan "...fakat bende senin tabiliğin yok, senden aldıklarını kendime göre güzel biçimlere sokuyorum. Bazıları bu yüzden beni bir şey sa-

nıyor."; kürsülerde nutuk atarak parti ileri gelenlerinin gözüne girmeye çalışmadığını için bugün seni kimse hatırlamıyor babacığım. Ya da ikide birde parti değiştirerek gazetelere geçmediğin için adını benden başka bilen yok. Oysa senin gibilerin davranışları böyle insanlar kötülenerek, örnek gösteriliyor; ama ansiklopedilere gene onlar geçiyor. Ben de kimsenin (s. 80), "Bense küçük hırsırlar yüzünden bocalıyorum..." (s. 82), "(Sen dememe kızyorsun biliyorum, daha samimi oluyor da, olmuyor mu, ne yapalım anlaşılmıyor...) Bilirdim tabii bu ani öfkenin sebebini: Refik Bey 'vaziyeti tenkit etmişti'. Sen de Refik Bey'e kızdığın halde beni paylamıştın." (s. 82). "Bugünlerde ilgi duyduğum, sevdiğim kimselerin yaşantılarının unutulup gitmesine karşı duyduğum tepki gittikçe büyüyor. Onların nerelerde anlatılacağını düşünüyorum; hemen hepsi önemsiz sayılan kişiler. Ne savaşlarda kahramanlıklar yapmışlar, ne de ondan sonra bu başarılarının üstüne oturup çiftlikler kurmuşlar. Kimsenin doğru dürüst bir şey bilmediği bu ülkede belki ordan burdan bir şeyler makaslayarak eserler verselerdi, iyi kötü bir ansiklopedide iki üç satırla anılmaları işten bile değildi. Onları tanıyanlar arasında benden başka bu sorunu düşünen olduğunu sanmıyorum. Dünya belirli bir düzene göre kurulmuş ve sizler bile babacığım neden böyle bir ayırım yapıldığı konusunda hiç zihninizli yormadınız. Geçenlerde bir arkadaşınızın biyografisini gördüm, ansiklopedinin birinde. İkinci tanıyan- gerçekten tanıyan-..." (s. 84) ifadelerini hikâyenin yayımlanmış şekline koymamıştır.

Burada dikkati çeken unsur, yazarın hikâyesini yayımlarken yukarıda da görüldüğü gibi keskin ifadeleri çıkarmasıdır.

- (2) Akgül, Hasip, *Oğuz Atay'ın Yaşam Oyunu*, Akış Yay., İstanbul, 1996, s. 75.
- (3) Atay, Oğuz, *Korkuyu Beklerken*, "Babama Mektup", İletişim Yay., İstanbul, 2002, s. 175.
- (4) A.g.e., s. 171-172.
- (5) Atay, Oğuz, *Korkuyu Beklerken*, s. 176.
- (6) A.g.e., s. 178.
- (7) A.g.e., s. 176.
- (8) A.g.e., s. 173.
- (9) A.g.e., s. 176.
- (10) A.g.e., s. 176.
- (11) A.g.e., s. 179.
- (12) A.g.e., s. 179-180.
- (13) A.g.e., s. 178.
- (14) Oğuz Atay'ın eserlerindeki adalet duygusu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gürbilek, Nurdan, *Ev Ödevi* "Oyun ve Adalet", Metis Yay., İstanbul, 1999, s. 9-32.
- (15) A.g.e., s. 182.
- (16) A.g.e., s. 182-183.
- (17) Gürbilek, Nurdan, *Yer Değiştiren Gölge*, Metis Yay., İstanbul, 1995, s. 33.
- (18) A.g.e., s. 28.
- (19) Gürbilek, Nurdan, *Ev Ödevi*, s. 17.
- (20) Ecevit, Yıldız, *Oğuz Atay'da Aydın Olgusu*, Ara Yay., Ankara, 1989, s. 47.
- (21) Gürbilek, Nurdan, *Ev Ödevi*, s. 21.
- (22) Ecevit, Yıldız, *Oğuz Atay'da Aydın Olgusu*, s. 11.
- (23) A.g.e. s. 26.
- (24) Gürbilek, Nurdan, *Kötü Çocuk Türk*, Metis Yay., İstanbul, 2001, s. 52.
- (25) A.g.e., s. 56.
- (26) Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız, Kaya, Dr. Muharrem, "Oğuz Atay'ın Yapıtlarında Yaşamöyküsel Yapıtlar", Adam Sanat, S: 83, Nisan 2001, s. 76-77.
- (27) Ecevit, Yıldız, *Oğuz Atay'da Aydın Olgusu*, s. 3.
- (28) A.g.e., s. 3.
- (29) Kantarcıoğlu, Doç.Dr. Sevim, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1988, s. 192.
- (30) A.g.e., s. 192.
- (31) Atay, Oğuz, *Korkuyu Beklerken*, s. 176.
- (32) A.g.e., s. 196.
- (33) Gümüş, Semih, "Ben Buradayım Sevgili Okuyucum, Sen Neredesin Acaba?", Adam Öykü, S: 14, Ocak-Şubat 1998, s. 25.

